

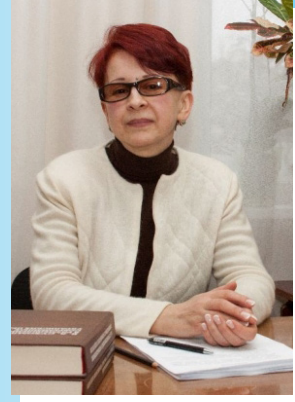
УДК 373.5.042(091)(477) «1966/1976»:
[930.2: 159.9 (062.552 Психологія)]

**НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ
ЗБІРНИК «ПСИХОЛОГІЯ»
ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ
НАПРЯМІВ ДОСЛІДЖЕНЬ
УКРАЇНСЬКИХ УЧЕНИХ
У ГАЛУЗІ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ
НАВЧАННЯ В ШКОЛІ
(1966–1976 рр.)**

Проаналізовано зміст досліджень у галузі індивідуалізації шкільного навчання, оприлюднених українськими психологами у 1966–1976 рр. на сторінках провідного фахового видання – науково-методичного збірника «Психологія». Визначено напрями студій, що найбільш репрезентативно подані на сторінках збірника (поглиблення вивчення особливостей процесу навчання і дотичної проблеми – особливостей розвитку пам'яті, дослідження особливостей засвоєння знань учнями початкової школи, вивчення виявів самосвідомості школярів, дослідження питань професійного самовизначення учнів).

Ключові слова: індивідуалізація шкільного навчання, науково-методичний збірник «Психологія», навчальна діяльність, самосвідомість учнів, самооцінка, професійна орієнтація.

Продовжуючи дослідження педагогічного феномену диференціації й індивідуалізації вітчизняної шкільної освіти, знову звертаємося до маловивченого донині питання розвитку української педагогічної психології, представники якої зробили внесок у розбудову навчально-виховного процесу в середній школі на засадах його індивідуалізації й ди-

Дічек

Наталія Петрівна –

*доктор педагогічних наук,
професор, завідувач відділу
історії педагогіки Інституту
педагогіки НАПН України.*

Автор понад

240 наукових праць.

Коло наукових інтересів:

історія вітчизняної

та зарубіжної педагогіки,

методологія історико-

педагогічних, педагогічна

біографістика, спадщина

А. С. Макаренка і світовий

історико-педагогічний

процес. Член міжвідомчої

ради з координації наукових

досліджень з педагогічних

і психологічних наук України;

двох спеціалізованих рад із

захисту докторських

і кандидатських дисертацій

в Інституті педагогіки та

Київському університеті

імені Бориса Грінченка.

Член редколегії низки

фахових видань.

ференціації. Дотримуючись логіки проблемно-хронологічного підходу, відповідно до якого нами вже розглянуто і відображено здобутки вітчизняних психологів у зазначеній галузі у період із кінця XIX ст. до 40-х років XX ст. [6], у перші повоєнні роки [7], у 1950–1970-ті роки [8–10], проаналізуємо надбання українських психологів, здійснені у другій половині 1960–1970-х роках. Зауважимо, що актуальність розвитку й поглиблення потенціалу особистісно орієнтованого підходу до школярів, в основі якого лежать індивідуалізація й диференціація навчання і виховання, обґрунтована у низці комплексних досліджень сучасних українських педагогів й психологів (С. Д. Максименко, О. Я. Савченко, Г. І. Кoberник, О. В. Скрипченко), які розробляють дитиноцентрировані моделі навчання і виховання різних груп учнів [18; 21; 14; 25]. Водночас важливо з'ясувати й накопичене в минулому науково-дослідне знання, яке стало значною мірою не лише підґрунтям сучасних студій з вивчення особистості школяра у сув'язі психофізіологічних і соціальних чинників розвитку на тлі навчальної діяльності, а й сприяло розвитку педагогічної практики відповідно до одержаних психологією теоретико-практичних результатів.

У названому контексті мета статті – визначити зміст досліджень у галузі індивідуалізації шкільного навчання, оприлюднених українськими психологами у 1966–1976 рр. на сторінках провідного фахового видання – науково-методичного збірника «Психологія», для висвітлення їх значення у поліпшенні роботи школи. У цьому контексті варто навести слова відомого українського психолога І. Синиці про те, що збірник відображав рівень розвитку психологічної науки, її методологію, тематику досліджень, їх практичну роль [12, с. 9].

Наголосимо, що відповідно до мети обмежуємо сферу свого наукового пошуку висвітленням результатів лише тих досліджень, що спрямовувалися на вивчення процесів навчання і виховання школярів, тобто виконаних у предметному полі педагогічної психології. Але мусимо визнати, що до кола нашого розгляду частково увійшли й здобутки з галузі загальної психології, зокрема питання психології особистості, а також соціальної психології, студії з якої почали розгортатися наприкінці 1960-х років, і окремі з них були дотичні до аспектів індивідуалізації навчально-виховного процесу в школі.

На підставі проведеного ретроспективного аналізу фахових публікацій українських психологів, опублікованих у визначений період і присвячених (прямо або дуже дотично) питанням індивідуалізації навчально-виховного процесу в школі, можемо стверджувати: порівняно з початком 1960-х років, коли видання в Україні психологічної наукової продукції у кількісному плані було мізерним і корисні здобутки не набували належного впровадження в практику, у розглядуваний період спостерігалось зростання таких публікацій. Це відбувалося завдяки й тому, що крім можливості спорадично оприлюднювати результати фахових досліджень, зокрема й у педагогічних періодичних виданнях, у матеріалах професійних конференцій, які мали досить обмежене

поширення, з 1965 р. науковці-психологи України одержали змогу друкувати свої напрацювання у першому і єдиному республіканському фаховому науково-методичному збірнику «Психологія», випуск якого НДІ психології УРСР започаткував замість свого попереднього видання «Наукові записки» (останній випуск вийшов у 1960 р.). Однак, спираючись на думку відомого тогочасного психолога, професора Д. Елькіна, додамо, що й у середині 1970-х років в Україні були обмежені можливості щодо публікації результатів психологічних студій. Учений зокрема зауважував, що є нагальна потреба «кількісно і якісно збільшити літературу з психології, якої у нас дуже мало, а якщо й з'являється, то мізерним тиражем» [12, с. 30]. У цьому аспекті мусимо усвідомити значення збірника «Психологія» як «забезпеченої трибуни дослідника [12, с. 30].

Починаючи з 3-го номера (1966 р.), у збірнику «Психологія» оприлюднювалися результати експериментальних досліджень науковців НДІ психології УРСР (далі – Інституту) та викладачів ВНЗ України, присвячених розв'язанню актуальних завдань, у тому числі й педагогічної психології.

Для систематизації викладу проаналізованого матеріалу виокремимо напрями, що найбільш репрезентативно подані на сторінках збірника і відповідають темі статті: поглиблення вивчення особливостей процесу навчання і дотичної проблеми – особливостей розвитку пам'яті, дослідження особливостей засвоєння знань учнями початкової школи, вивчення виявів самосвідомості школярів, дослідження питань професійного самовизначення учнів. Оскільки у деяких випадках дослідження здійснювалися на межі кількох галузей психології, для наведеної систематизації виходили, головним чином, із міркування про значення одержаних результатів для реалізації індивідуально-го підходу до школярів.

Посутнім внеском у педагогічну психологію було тривале вивчення відомим українським психологом П. Зінченком (у співпраці з колегами й учнями з Харківського педагогічного інституту) особливостей розвитку пам'яті, зокрема обґрунтоване у 8-му випуску збірника (1970 р.) положення про те, що «основна лінія розвитку пам'яті дитини – це шлях перетворення мимовільних процесів пам'яті у довільні, що <...> не означає припинення розвитку мимовільної пам'яті <...> розвиток пам'яті – це власне є збагачення знаннями» [13, с. 30]. Але під збагаченням малося на увазі не просте накопичення знань, а формування системи знань і «способів організації збереженої інформації», що звучить як наукове передбачення й напроцуд актуальне нині завдання. При цьому автори статті наголошували: проблема виховання й розвитку пам'яті є аспектом загальної проблеми розвитку особистості [13, с. 31].

Важливих для врахування у роботі вчителів висновків щодо типологічних відмінностей пам'яті учнів початкових класів дійшов О. Губко (НДІ психології). Слушно зазначаючи, що «без знання індивідуально-типологічних

особливостей учня не можливо правильно організувати індивідуальний підхід у навчанні і вихованні» [5, с. 32], науковець зосередився на з'ясуванні типологічних відмінностей пам'яті молодших школярів – третьокласників. Для цього він використав широкий спектр методів: КЧМ – критична частота світлових мигтінь, СПД – спіральна післядія, показники психічного темпу, цифрові таблиці Шульте, методику М. Борисової для вивчення образної пам'яті, спостереження за поведінкою дітей, складання разом з учителями індивідуально-психологічних характеристик учнів за визначеною схемою. Внаслідок такого масштабного експерименту автор зробив висновок: хоча за окремим нервовими властивостями у їх співвіднесенні з показниками пам'яті кореляційний аналіз дав різноманітні коефіцієнти кореляцій, показники рухливості у співвідношенні з показниками образної пам'яті дали статистично значущий зв'язок, так само як словесна пам'ять високо корелювала з успішністю й загальним рівнем розумового розвитку [5, с. 37–40].

Практичне значення мали узагальнення вченого, зроблені з аналізу даних не за окремим властивостями нервової системи, а за їх типологічними комбінаціями: «сангвінікам для заучування кожного із запропонованих коротких віршів треба було у середньому 2,7 повторів, холерикам – 3,9, флегматикам – 4,3, меланхолікам – 3,8. З 5 показаних листків клена сангвініки пізнавали – 4,3, холериками – 3,8, флегматики – 4,5, меланхоліки – 3,8. Середній бал успішності у сангвініків був 4,1, у холериків – 3,9, у флегматиків – 3,7, у меланхоліків – 4,1» [5, с. 41]. Водночас дослідник наголошував, що ні шкільне навчання, ні навіть умовний бал «загального розумового розвитку» не визначають творчих здібностей людини, які можуть виявлятися у самостійній роботі [5, с. 40].

У результаті проведеного Є. Легковим (НДІ психології) експерименту зі старшокласниками з метою вивчення взаємозв'язку між силою нервової системи і розумовою діяльністю було підтверджено положення про те, що навіюваність є свідченням слабкості нервової системи, при чому, «ступінь сили нервової системи знаходиться в оберненому зв'язку зі ступенем навіюваності» [17, с. 92]. Такий висновок був корисний для вчителів і вихователів, оскільки озброював знанням того, що ефективність самостійної розумової діяльності (за інших рівних умов) перебуває у прямій залежності з силою нервової системи учня.

Провівши експеримент у чотирьох школах із вивчення пізнавальної активності як складника мотивації навчання, М. Горбач (Черкаський педінститут) зробила кілька істотних узагальнень: немає прямого зв'язку між успішністю і пізнавальною активністю; розвиток такої активності зумовлюється головним чином стилем роботи вчителя або колективу вчителів і залежить від того, як в учнів розвивають потребу використовувати знання в ході навчання [4, с. 53–54].

Аналіз тематики публікацій дає підстави для висновку, що особливий науковий інтерес українських дослідників в галузі педагогічної психології був пов'язаний з вивченням особливостей засвоєння знань учнями початкової школи. Так, під час проведення формувального експерименту у двох школах м. Києва (1964/65 навч. р.) вчений О. Скрипченко вивчав зміну динаміки розумового розвитку учнів 1–2-х класів залежно від змісту й методів навчання, які він на авторських засадах перебудовував у напрямі «виявлення логічної структури навчального матеріалу, виділення основних понять, підвищення теоретичного рівня навчання, прискорення формування узагальнень у дітей, а також потрібних для навчальної діяльності мотивів» [25, с. 4]. Як показало його дослідження, навчання в експериментальних умовах сприяло помітному прискоренню розумового розвитку учнів. Відбувалися зміни й в індивідуальних відмінностях у показниках цього розвитку, причому вони не нівелювалися, а зі зростанням складності розумових операцій поступово розширювалися [25, с. 9]. Таким чином О. Скрипченко встановив важливу закономірність навчання, підтверджену й у подальших студіях.

Частково схожого висновку дійшов і науковець із Чернігівського педінституту В. Сіллер, досліджуючи методом природного експерименту протягом двох років характер і ступінь стійкості індивідуальних відмінностей у точності виконання арифметичних завдань учнів 1–2-х класів, які навчалися у 10-х класах шкіл Києва і Чернігова [24, с. 11–12]. У підсумку автор стверджував, що найстійкішими є відмінності високого і низького рівнів засвоєння, що пояснюється їх більш загальним характером, а у дітей з нестійким рівнем індивідуальних особливостей засвоєння ці особливості мають більш частковий характер і значно залежать від змісту матеріалу. Він також зауважував, що ускладнення програмового матеріалу (відповідно до змін у тогочасній навчальній програмі) не сприяло нівелюванню індивідуальних можливостей учнів, тому зростала важливість застосування індивідуального підходу до слабо встигаючих школярів, бо його відсутність сприяє посиленню індивідуальних відхилень у точності виконання арифметичних завдань.

За результатами дослідження індивідуально-психологічних аспектів питання індивідуалізації процесу навчання першокласників читати (здійснювався констатувальний і навчальний експерименти) Б. Богуславська з Ізмаїльського педінституту зробила узагальнення: швидкість, сприйняття й розуміння тексту визначаються швидкістю і гнучкістю зв'язків, які утворюються в дітей між зоровим і акустичним подразниками, з одного боку, і мовно-руховими реакціями, з другого [2, с. 36]. Такі особливості, на думку дослідниці, зумовлюють різні типи читання в учнів, яких вона поділила на чотири групи за темпом, точністю та розумінням тексту. Це дало змогу окреслити можливі шляхи роботи з кожною групою школярів. Водночас автор зауважила, що навчальний експеримент показав: наявні індивідуально-психологічні особливості мають доволі стійкий характер, і хоча у процесі індивідуального навчання вони змінюються, однак не нівелюються, тому «вчителі повинні постійно враховувати їх під час навчання читання» [2, с. 38].

Важливого висновку у процесі вивчення особливостей уяви молодших школярів за допомогою чорнильних плям Роршаха дійшла вчений з НДІ психології Л. Балацька. Вона встановила, що немає підстав стверджувати про наявність сильної уяви у 6–7-річних дітей, яка з віком спадає. На відміну від подібного твердження зарубіжних дослідників Граффітса і Карпатрік, результати виконаних нею досліджень свідчили: з віком зростає кількість образів, відбуваються їх якісні зміни – від загальних, неясних структур (1–2-й класи) до більш яскравих, емоційно насичених, індивідуалізованих і конкретних образів (3–4-й класи) [1, с. 56–57].

Оскільки вивчення різних виявів самосвідомості учнів (самооцінка, домагання, самокритичність, моральна саморегуляція тощо) як утворень, що відображають їхні індивідуальні особливості, допомагає вихователю певним чином визначити готовність учнів сприймати впливи інших, прогнозувати їх результати, а отже, ефективніше здійснювати виховний процес, то дослідження проблеми самосвідомості та її аспектів становило важливий напрям в українській психології розглядуваного періоду.

Досліджуючи індивідуальні особливості підлітків (32 учні 7-го класу 114-ї Київської школи), пов'язані з процесом самовдосконалення (зокрема «схильність до роботи над собою – особливості саморегуляції і характер самооцінки») [22, с. 116], Л. Сапожнікова засвідчила: відмінності виявляються й у темпі включення школяра в роботу над собою, у напруженні та систематичності, з якими ця робота здійснюється, так само й у рівні усвідомлення цього процесу», [22, с. 123], тобто виявлялася певна залежність між саморегуляцією і самооцінкою підлітка. На матеріалі виконання запропонованих дослідницею додаткових (понадпланових) завдань, що мали різну мотиваційну основу (навчальну і громадське доручення), вона встановила різні рівні самовиховання учнів підліткового віку: діти, які легко виконали завдання експериментатора,

виявивши високий рівень самодисципліни як засобу самовиховання; діти, які мали труднощі зі змушенням себе до додаткової навчальної роботи, залежно від ступеня самостійності у процесі самопізнання і вольових зусиль; діти, які не змогли й через тривалий час змусити себе до виконання [22, с. 117–118]. Вона зробила висновок: завдяки впливу зовнішніх чинників (значущість мети, спеціальне стимулювання) процес самовиховання стає більш стійким і поступово «переходить у суто внутрішній план» [22, с. 124]. Завершальний висновок Л. Сапожнікової полягав у ствердженні міркування, що схильність до самовиховання є виявом потреби особистості в самоактивності [22]. Свій результат науковець співвіднесла з думками також зарубіжних (Дж. Колмен, Б. Рейвен, М. Фішбейн), й вітчизняних (Д. Узнадзе) учених.

Через п'ять років у збірнику № 14 Л. Сапожнікова висвітлила результати вивчення іншого аспекту проблеми самосвідомості – зв'язку між домаганнями учнів 7-х і 9-х класів (120 осіб) і, їхніми навчальним статусом і ціннісними орієнтаціями. Припустивши, що «рівень розвитку самосвідомості впливає на основні потреби учнів», а це, на її думку, наближало до визначення ступеня їхньої моральності [23, с. 85], вона встановила таке. В основі домагань лежать потреби у знаннях, самостійності, спілкуванні, реалізації себе в майбутньому; різним групам школярів властивий досить стійкий характер домагань; готовність змінювати свої домагання виявляють учні, які мають незначні відхилення від адекватного ставлення до себе; домагання школярів найтісніше пов'язані з ціннісними орієнтаціями, що стосуються потреби у знаннях і самостійності [23, с. 90].

Масштабний експеримент із вивчення особливостей моральної саморегуляції поведінки в учнів-підлітків провів М. Боришевський (НДІ психології). Застосовуючи методи спостереження за поведінкою школярів, аналізу учнівських творів, індивідуальних бесід, опитування вчителів і батьків 162 підлітків 6–8-х класів, охоплених дослідженням, науковець прагнув з'ясувати, «як впливає на характер моральної саморегуляції поведінки ступінь прагнення підлітка до самостійності і фактичні можливості її прояву у процесі спілкування з людьми, які його оточують» [3, с. 128]. У підсумку дослідження М. Боришевський зазначив, що коли в соціальному оточенні підлітка є умови, які сприяють задоволенню прагнення до самоствердження, то поступово у нього розвивається здатність опановувати свій емоційний стан, контролювати себе і певною мірою планувати свою поведінку з огляду на конкретні умови спілкування. Низький рівень саморегуляції був властивий дітям, які у процесі спілкування постійно стикалися з недооцінкою їхніх можливостей, або з надмірною регламентацією поведінки з боку дорослих, приниженням власної гідності. За таких обставин частина дітей стає інертною й безініціативною, а в інших загострюються вияви імпульсивності, «спотворюється природне прагнення підлітка до емансипації себе

як особистості» [3, с. 132–133]. Остаточний висновок дослідника полягав у необхідності подальших тривалих студій порушеної проблеми.

Близькою за тематикою вважаємо й дослідження Л. Куценко (Мелітопольський педінститут), яка з'ясувала залежність між процесами самопізнання й самовиховання старшокласників як чинниками формування індивідуальності учня. На підставі анкетування 360 десятикласників і бесід з ними та зіставлення одержаних даних з оцінками у їхніх табелях з навчальних предметів, які входили до анкет [16, с. 69–71], вона визначила, що «усвідомлення шкільною молоддю своїх пізнавальних можливостей й результативності навчання сприяє самовихованню цих якостей у тому випадку, коли вони достатньо високі. Посередня й низька продуктивність навчальної діяльності не сприяє самовихованню цих утворень й спрямовує самовиховання на шлях пошуків й вдосконалення тих задатків й здібностей, які гарантують учню успішну діяльність» [16, с. 75]. Дослідниця також оптимістично висувала, що самопізнання старшокласниками морально-психологічних якостей сприяє їхньому самовихованню.

Рідкісним для розглядуваного історичного часу стало звернення В. Кузьменкова (Слов'янський педінститут) до питань психології особистості у гендерному вимірі. Так, для з'ясування оцінних суджень старшокласників щодо своєї особистості й порівняння морально-вольових самооцінок учнів, окремо юнаків і дівчат, у процесі тривалого (1965/67 навч. р.) соціально-індивідуального вивчення 164 школярів (84 юнаки і 80 дівчат) автор перевіряв припущення, що крім індивідуальних відмінностей у свідомому ставленні до себе і своїх вчинків (дослідник вивчав «загальне ставлення до себе в цілому як до особистості» [15, с. 135]), у старших учнів можуть виявлятися й статеві відмінності, які на той час ігнорувалися або не враховувалися в навчально-виховній роботі. Науковець вів педагогічні щоденники на кожного учня, де фіксував висловлювання учня про себе в різних ситуаціях, збирав характеристики від учителів, батьків, однокласників на досліджуваних молодих людей, а також їхні автохарактеристики. Застосовувалися й такі методи, як індивідуальні й колективні обговорення, бесіди на заздалегідь вибрані теми. Здійснене дослідження дало автору підстави стверджувати, що «у юнаків більшою мірою, ніж у дівчат, виявляється схильність не помічати свої недоліки, а четверта частина хлопців виявила стійку схильність переоцінювати свою особистість» [15, с. 142]. У дівчат, за висновком В. Кузьменкова, сильніше виявляється незадоволення своєю недосконалістю, при цьому значну роль у визначенні самооцінки відіграє оцінка власної зовнішності.

Встановленням особливостей самооцінки підлітків (молодших і старших) займався й О. Ящишин (НДІ психології), який виявив тенденцію до переоцінки ними своїх психічних якостей й здібностей порівняно з оцінкою

класного керівника («занижених й адекватних оцінок серед досліджуваних виявлено дуже мало» – визнав він [29, с. 131]).

Водночас завдяки порівняльному аналізу одержаних дослідних даних науковець показав, що старші підлітки в самооцінці виявляють більше критичності й самостійності [29]. Він також обґрунтував таке положення: за різними групами якостей і за різними здібностями є різна залежність між самооцінкою учнів й оцінкою їхнього класного керівника. Найближчою до думки вчителя виявилася самооцінка підлітками своїх інтелектуальних якостей, здібностей до точних і гуманітарних наук. А найбільше амплітуда розбіжностей виявлялася в судженнях щодо морально-характерологічних якостей учнів та їхніх здібностей до творчих і технічних професій, що, на нашу думку, перегукується з одним із висновків О. Губка. Насамкінець О. Яцишин робив висновок: «робота педагога, спрямована на виховання в учнів правильної самооцінки своїх якостей і здібностей, на різних вікових етапах їх розвитку вимагає диференційованого підходу і врахування індивідуальних можливостей кожного учня» [29, с. 132].

Зауважимо, що аналітичний огляд тематики збірника вмотивовує виокремити статті О. Яцишина не лише як автора, який активно оприлюднював результати своїх досліджень (за 10 років він друкувався 4 рази), але і як науковця, що послідовно розробляв актуальні питання стосовно розв'язання такої комплексної проблеми, як професійне самовизначення школярів. Згадана проблема, на наше переконання, прямо пов'язана з поглибленням індивідуального підходу в школярів, і не лише в контексті підвищення якості навчання, а в ширшому значенні – підготовки їх до дорослого життя, до якнайповнішої самореалізації у майбутній професійній діяльності.

Ще у збірнику № 3 О. Яцишин опублікував важливі результати вивчення ролі пізнання учнями 8-х класів своїх психічних якостей у зв'язку з проблемою свідомого вибору професії. Дослідник установив, що лише незначна кількість підлітків керується своїми психічними якостями, обираючи професію, натомість у школярів домінує соціальне мотивування [27, с. 136]. Психічні якості як безпосередній мотив обрання життєвої діяльності постають визначальними лише в учнів, які мають спеціальні (художні, артистичні та ін.) здібності. Водночас інтерес до професії, зазначав науковець, корелюється з урахуванням власних інтелектуальних якостей.

Продовжуючи вивчати різні аспекти питання самооцінки школярів, О. Яцишин звернувся до дуже актуалізованої в той час проблеми профорієнтації учнів, зосередившись на вивченні самооцінки підлітками своєї придатності до майбутньої професії [30]. Опитування і бесіди з дітьми, з учителями дали науковцю підстави встановити, що більшість з учнів 6-х і 8-х класів орієнтується лише на власні інтереси або рівень успіхів у навчанні, тому вибір ними професії зводиться до пошуку відповідного навчального

закладу з певними профілюючими предметами. Свою відповідність іншим професійно важливим характеристикам особистості, вмотивованим професійною діяльністю, підлітки здебільшого не враховують. Тому дослідник рекомендував у здійсненні профорієнтаційної підготовки школярів-підлітків до вибору професії формувати в них «розуміння суті свідомого вибору професії, установку на самооцінку і врахування своїх психічних і фізичних можливостей у професійному самовизначенні» [30, с. 144], а також запроваджувати професійне консультування школярів. Згодом, у випуску № 15 (1976 р.), О. Яцишин опублікував методику дослідження та порівняльний аналіз самооцінки професійної придатності учнів старших класів [28].

До розроблення питань у сфері індивідуалізації навчально-виховного процесу засобами професійного самовизначення школярів відносимо статтю «Професійні інтереси старшокласників» З. Нечипорук (НДІ психології), яка методами анкетування, письмових робіт й індивідуальних бесід з 2407 учнями отримала підтвердження «формування тенденції зростання інтересу до професій кваліфікованого робітника, яка, втім, була характерною для незначної частини учнів, а більшість виявила зацікавлення професіями і спеціальностями, які опановують у вищій школі і до того ж не пов'язані з галузями матеріального виробництва» [19, с. 128]. У висновку науковець також наголосила на необхідності здійснювати спеціальну систематичну роботу з «формування у старшокласників професійних інтересів відповідно до потреб суспільства і з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей» [19, с. 128].

Цікаве дослідження професійних інтересів важковиховуваних дівчат (170 осіб віком 14–18 років), які перебували у «спецшколах зі спеціальним режимом», провела Е. Драніщева (НДІ психології), встановивши за допомогою розроблених анкет-опитувальників, індивідуальних і групових бесід таке: вибір цими вихованками професій відображає обмеженість їхніх загальних життєвих інтересів і професійних орієнтацій [11]. 70 % дівчат надавали перевагу «реальним» професіям, набуття яких потребувало низького рівня освіти, не вимагало інтелектуальних зусиль і розумового напруження. Хоча вони й мріяли про «ідеальні» творчі й складні професії, однак зміст багатьох з них уявляли дуже погано [11, с. 146]. Науковець не обмежилася констатацією стану проблеми, а сформулювала можливі шляхи її розв'язання – підвищення рівня особистісного розвитку, розширення світогляду.

Усвідомлюючи, що в межах однієї статті не можливо згадати й проаналізувати результати всіх, корельованих із її темою, здійснених досліджень, лише додамо: у руслі підходів до індивідуалізації навчально-виховного процесу в школі проводилося також вивчення структури словесно-логічної пам'яті учнів (О. Братко, 1966, № 3), творчої уяви і компонен-

тів здібностей (В. Роменець, 1966, № 3), індивідуальних відмінностей у способах розв'язування розумових задач (Є. Легков, 1970, № 9), індивідуальних психофізіологічних особливостей розумової діяльності молодших школярів (М. Малков, 1976, № 15), індивідуального підходу до керування процесом соціальної адаптації учнів (О. Скрипченко, Б. Іванченко, 1973, № 12), генези невротичних рис характеру у молодших школярів (Х. Копистянська, 1976, № 14).

Висновки. Тематичний і змістовий аналіз публікацій збірника «Психологія» за перші 10 років його видання засвідчує, що українські психологи постійно досліджували різні аспекти індивідуалізації навчально-виховного процесу в школі й у кількісному аспекті така продукція становила від 16 % (1969 р.) до 63 % (1967 р.) загального обсягу статей, вміщених у добірках (таблиця). Найчастіше науковці проводили експерименти діагностичного або констатувального характеру, значно рідше – в умовах лабораторій або із застосуванням спеціального приладдя. Важливий для шкільної практики (але рідко здійснюваний у той час) формувальний експеримент щодо зміни динаміки розумового розвитку учнів 1–2-х класів залежно від змісту й методів навчання відображено у статті О. Скрипченка. До вагомих комплексних психофізіологічних досліджень індивідуальних особливостей мислення учнів відносимо здобутки М. Малкова та Є. Легкова. Актуальною позитивною тенденцією для того періоду вважаємо здійснення значної кількості досліджень з питань профорієнтації і професійного самовизначення.

Однак левову частину аналізованих статей було присвячено дослідженням індивідуально-психологічних відмінностей учнів у процесі навчання, а вивченню проблем виховання приділялося незрівнянно менше студій. Серед них домінувала тематика діагностування стану самосвідомості, й концептуальна настанова виховувати школярів лише на позитивних прикладах. Не зафіксовано публікацій з вивчення психологічних особливостей засвоєння учнями хімії, біології.

На завершення викладу нагадаємо міркування відомого українського психолога Г. Костюка щодо шляхів подальшого вдосконалення навчання і виховання підростаючого покоління, виголошені на засіданні розширеної редколегії збірника «Психологія» восени 1974 р. і тісно пов'язані з темою нашої статті. Вчений убачав перспективи розвитку педагогічної психології за вивченням психологічних основ активізації процесу засвоєння знань учнями, за поглибленням індивідуального підходу до них [12, с. 16–17], за посиленням уваги до «диференціального аспекту навчальної діяльності» [12, с. 19], тобто наголошував на розгортанні досліджень індивідуальних відмінностей школярів у навчанні, чинників, що зумовлюють ці відмінності, визначенні психологічних основ ефективного індивідуального підходу до учнів.

Таблиця

Кількісна характеристика статей, розміщених у науково-методичному збірнику «Психологія» в 1966–1976 рр.

Рік випуску	№ випуску	Загальна кількість статей	Кількість статей з теми дослідження або близько дотичних		Частка статей з теми дослідження від загальної кількості, %
			Усього	З них – за результатами лабораторних експериментів	
1966	№3	19	7	2	≈ 37
1967	№4	19	12	5	≈ 63
1968	№5	21	2	2	≈ 9,5
1969	№7	19	3	-	≈ 16
1970	№8	16	9	2	≈ 56
1970	№9	16	4	2	≈ 25
1973	№12	25	9	2	≈ 58
1974	№13	23	6	1	≈ 26
1975	№14	18	4	-	≈ 22
1976	№15	19	7	1	≈ 37

Список використаних джерел

1. Балацька Л. К. Особливості уяви молодших школярів / Л. К. Балацька // Психологія : респ. наук.-метод. зб. – Вип.4. – К. : Рад. шк., 1967. – С.48–57.
2. Богуславська Б. А. Психологічні основи індивідуалізації навчання читання / Б.А.Богуславська // Психологія : респ. наук.-метод. зб. – Вип. 4. – К. : Рад. шк., 1967. – С. 31–38.
3. Боришевський М. Й. Особливості моральної саморегуляції поведінки в учнів підліткового віку / М.Й.Боришевський // Психологія : респ. наук.-метод. зб. – Вип. 8. – К. : Рад. шк., 1970. – С. 125–133.
4. Горбач М. С. Пізнавальна активність як фактор мотивації навчання / М. С. Горбач // Психологія: Респ. науково-методичний збірник. – Вип. 15. – К.: В-во Рад. шк., 19776 – С.46-54.
5. Губко О. Т. Типологічні відмінності пам'яті учнів початкових класів / О. Т. Губко // Психологія : респ. наук.-метод. зб. – Вип. 13. – К. : Рад. шк., 1974. – С.32-40.
6. Дічек Н. П. Внесок вітчизняної експериментальної педагогіки в обґрунтування необхідності індивідуалізації та диференціації навчально-виховного процесу (кінець XIX – 1917 р.) // Диференційований підхід в історії української школи (кінець XIX – перша третина XX ст.) : кол. моногр. – К. : Пед. думка, 2013. – С. 32–73.
7. Дічек Н. П. Психолого-педагогічні дослідження в УРСР у контексті індивідуалізації шкільного навчального процесу (1945 – початок 1950-х років) // Рідна школа. – 2013. – № 11. – С. 29–37.
8. Дічек Н. П. Внесок українських психологів у розвиток індивідуалізації навчання школярів (друга половина 50-х років XX ст.) / Н. П. Дічек // Рідна школа. – 2014. – № 11. – С. 35–41.
9. Дічек Н. П. Питання здібностей школярів як галузь в українській педагогічній психології 1960-х років / Н. П. Дічек // Педагогіка і психологія. – 2014. – № 3. – С. 79–91.
10. Дічек Н. П. Дослідження українських психологів у галузі індивідуалізації шкільного навчально-виховного процесу (60–70-х рр. XX ст.) / Н. П. Дічек // Педагогіка і психологія. – 2014. – № 4. – С. 76–83.
11. Драніщева Е. І. До характеристики професійної орієнтації трудновиховуваних дівчат / Е. І. Драніщева // Психологія : респ. наук.-метод. зб. – Вип. 8. – К. : Рад. шк., 1970. – С.143–149.

12. «За круглим столом»: обговорення на тему «Психологічні аспекти навчання, виховання і освіти у розвинутому соціалістичному суспільстві» [відбулося на засіданні розширеної редколегії збірника «Психологія», 11 листопада 1974 р.)] // Психологія : респ. наук.-метод. зб. – Вип. 14. – К. : Рад. шк., 1975. – С. 3–34.
13. *Зінченко П. І.* Розвиток пам'яті учнів у процесі навчання / П. І. Зінченко, Г. К. Серета // Психологія : респ. наук.-метод. зб. – Вип. 8. – К. : Рад. шк., 1970. – С. 18–31.
14. *Коберник Г. І.* Індивідуалізація й диференціація навчання в початкових класах : [теорія і методика / Г. І. Коберник : монографія]. – К. : Наук. світ, 2002. – 231 с.
15. *Кузьменков В. К.* Оцінка старшокласниками своєї особистості / В. К. Кузьменков // Психологія : респ. наук.-метод. зб. – Вип. 8. – К. : Рад. шк., 1970. – С. 134–142.
16. *Куценко Л. П.* Самопізнання й самовиховання старшокласників / Л. П. Куценко // Психологія : респ. наук.-метод. зб. – Вип. 14. – К. : Рад. шк., 1975. – С. 68–75.
17. *Легков Є. І.* Сила нервової системи і розумова діяльність / Є. І. Легков // Психологія : респ. наук.-метод. зб. – Вип. 11. – К. : Рад. шк., 1972. – С. 88–93.
18. *Максименко С. Д.* Психологія учіння людини: генетико-моделюючий підхід : монографія / С. Д. Максименко. – К. : Слово, 2013. – 592 с.
19. *Нечипорук З. С.* Професійні інтереси старшокласників / З. С. Нечипорук // Психологія : респ. наук.-метод. зб. – Вип. 3. – К. : Рад. шк., 1966. – С. 124–128.
20. Основні напрями досліджень в галузі педагогічних і психологічних наук в Українській РСР на 1976–1980 рр. – К., 1974. – 81 с.
21. *Савченко О. Я.* Дидактика початкової освіти : [підруч. для студентів] / О. Я. Савченко. – К. : Грамота, 2012. – 264 с.
22. *Сапожнікова Л. С.* Індивідуальні особливості самовиховання підлітків / Л. С. Сапожнікова // Психологія : респ. наук.-метод. зб. – Вип. 8. – К. : Рад. шк., 1970. – С. 116–124.
23. *Сапожнікова Л. С.* Про зв'язок домагань і ціннісних орієнтацій учнів / Л. С. Сапожнікова // Психологія : респ. наук.-метод. зб. – Вип. 14. – К. : Рад. шк., 1975. – С. 84–90.

24. Сіллер В. О. Індивідуальні відмінності в точності виконання арифметичних завдань молодшими школярами / В. О. Сіллер // Психологія : респ. наук.-метод. зб. – Вип. 4. – К. : Рад. шк., 1967. – С. 11–19.
25. Скрипченко О. В. Зміна динаміки розумового розвитку учнів 1–2-х класів залежно від змісту і методів навчання / О. В. Скрипченко // Психологія : респ. наук.-метод. зб. – Вип. 4. – К. : Рад. шк., 1967. – С. 3–10.
26. Скрипченко О. В. Вікова та педагогічна психологія / за ред. О. В. Скрипченко. – К. : Просвіта, 2001. – 416 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [vvrpc.com.ua/.../skripchenko_o_v-dolinska_i_v... ta in](http://vvrpc.com.ua/.../skripchenko_o_v-dolinska_i_v...).
27. Яцишин О. О. Роль пізнання учнями своїх психічних якостей у свідомому виборі професії / О. О. Яцишин // Психологія : респ. наук.-метод. зб. – Вип. 3. – К. : Рад. шк., 1966. – С. 129–137.
28. Яцишин О. О. Методика дослідження та порівняльний аналіз самооцінки професійної придатності учнів старших класів / О. О. Яцишин // Психологія : респ. наук.-метод. зб. – Вип. 15. – К. : Рад. шк., 1976. – С. 139–147.
29. Яцишин О. О. Особливості самооцінки підлітків / О. О. Яцишин // Психологія : респ. наук.-метод. зб. – Вип. 9. – К. : Рад. шк., 1970. – С. 128–136.
30. Яцишин О. О. Самооцінка придатності підлітків до майбутньої професії / О. О. Яцишин // Психологія : респ. наук.-метод. зб. – Вип. 13. – К. : Рад. шк., 1974. – С. 135–144.

References

1. Balats'ka L. K. Osoblyvosti uyavy molodshykh shkolyariv / L. K. Balats'ka // Psykholohiya: Resp. naukovu-metodychnyy zbirnyk. – Vyp. 4. – K.: V-vo «Rad. Shkola», 1967. – S.48-57.
2. Bohuslavs'ka V. A. Psykholohichni osnovy indyvidualizatsiyi navchannya chytannya / V. A. Bohuslavs'ka // Psykholohiya: Resp. naukovu-metodychnyy zbirnyk. – Vyp. 4. – K.: V-vo «Rad. Shkola», 1967. – S.31-38.
3. Boryshevs'kyu M. Y. Osoblyvosti moral'noyi samorehulyatsiyi povedinky v uchniv pidlitkovoho viku / M. Y. Boryshevs'kyu // Psykholohiya: Resp. naukovu-metodychnyy zbirnyk. – Vyp. 8. – K.: V-vo «Rad. Shkola», 1970. – S.125-133.

4. Horbach M. S. Piznaval'na aktyvnist' yak faktor motyvatsiyyi navchannya / M. S. Horbach // *Psykhologhiya: Resp. naukovu-metodychnyy zbirnyk.* – Vyp.15. – K.: V-vo «Rad. Shkola», 19776 – S. 46-54.
5. Hubko O. T. Typolohichni vidminnosti pam»yati uchniv pochatkovykh klasiv / O. T.Hubko // *Psykhologhiya: Resp. naukovu-metodychnyy zbirnyk.* – Vyp. 13. – K.: V-vo «Rad. shkola». 1974. – S. 32-40.
6. Dichek N. P. Vnesok vitchyznyanoyi eksperymental'noyi pedahohiky v obruntuvannya neobkhdnosti indyvidualizatsiyyi ta dyferentsiatsiyyi navchal'no-vykhovnoho protsesu (kinets' XIX st. – 1917 r.) // *Dyferentsiyovanyy pidkhdid v istoriyyi ukrayins'koyi shkoly (kinets' XIX-persha tretyna XX st.): kolektyvna monohrafiya.* – K.: Ped. dumka, 2013. – S. 32-73.
7. Dichek N. P. Psykhologo-pedahohichni doslidzhennya v URSR u konteksti indyvidualizatsiyyi shkil'noho navchal'noho protsesu (1945 – pochatok 1950-kh rokiv) // *Ridna shkola.* – 2013. – № 11. – S. 29-37.
8. Dichek N. P. Vnesok ukrayins'kykh psykhologhiv u rozvytok indyvidualizatsiyyi navchannya shkolyariv (druha polovyna 50-kh XIX st.) / N. P. Dichek // *Ridna shkola.* – 2014. – № 11. – S. 35-41.
9. Dichek N. P. Pytannya zdibnostey shkolyariv yak haluz' v ukrayins'kiy pedahohichniy psykhologhiyyi 1960-kh rokiv / N.P.Dichek // *Pedahohika i psykhologhiya.* – 2014. – № 3. – S. 79-91.
10. Dichek N. P. Doslidzhennya ukrayins'kykh psykhologhiv u haluzi indyvidualizatsiyyi shkil'noho navchal'no-vykhovnoho protsesu (60-70-kh rr. XX st.) / N. P. Dichek // *Pedahohika i psykhologhiya.* – 2014. – № 4. – S. 76-83.
11. Dranishcheva E. I. Do kharakterystyky profesynoyi oriyentatsiyyi trudnovykhovuvanykh divchat / E. I. Dranishcheva // *Psykhologhiya: Resp. naukovu-metodychnyy zbirnyk.* – Vyp. 8. – K.: V-vo «Rad. Shkola», 1970. – S. 143-149.
12. «Za kruhlym stolom»: obhovorennya na temu «Psykhologhichni aspekty navchannya, vykhovannya i osvity u rozvynutomu sotsialistychnomu suspil'stvi» [vidbulosya na zasidanni rozshyrenoyi redkolehiyyi zbirnyka «Psykhologhiya», 11 lystopada 1974 r.)] // *Psykhologhiya: Resp. naukovu-metodychnyy zbirnyk.* – Vyp. 14. – K.: V-vo «Rad. shkola». 1975. – S.3-34.
13. Zinchenko P. I., Sereda H. K. Rozvytok pam»yati uchniv u protsesi navchannya / P. I. Zinchenko, H. K. Sereda // *Psykhologhiya: Resp. naukovu-metodychnyy zbirnyk.* – Vyp. 8. – K.: V-vo «Rad. Shkola», 1970. – S. 18-31.

14. Kobernyk H. I. Indyvidualizatsiya y dyferentsiatsiya navchannya v pochatkovykh klasakh / H. I. Kobernyk [teoriya i metodyka: monohrafiya]. – K. : Nauk. svit, 2002. – 231 s.
15. Kuz'menkov V. K. Otsinka starshoklasnykamy svoeyi osobystosti / V. K. Kuz'menkov // Psykholohiya: Resp. naukovo-metodychnyy zbirnyk. – Vyp. 8. – K.: V-vo «Rad. Shkola», 1970. – S. 134-142.
16. Kutsenko L. P. Samopiznannya y samovykhovannya starshoklasnykiv / L. P. Kutsenko // Psykholohiya: Resp. naukovo-metodychnyy zbirnyk. – Vyp. 14. – K.: V-vo «Rad. Shkola», 1975. – S. 68–75.
17. Lehkov Ye. I. Syl'a nervovoyi systemy i rozumova diyal'nist' / Ye. I. Lehkov // Psykholohiya: Resp. naukovo-metodychnyy zbirnyk. – Vyp. 11. – K. : V-vo «Rad. Shkola», 1972. – S. 88–93.
18. Maksymenko S. D. Psykholohiya uchinny'a lyudyny: henetyko-modelyuyuchy pidkhid: monohrafiya / S. D. Maksymenko. – K. : Vyd-y Dim «Slovo», 2013. – 592 s.
19. Nechyporuk Z. S. Profesiyni interesy starshoklasnykiv / Z. S. Nechyporuk // Psykholohiya: Resp. naukovo-metodychnyy zbirnyk. – Vyp. 3. – K. : V-vo «Rad. Shkola», 1966. – S. 124-128.
20. Osnovni napryamy doslidzhen' v haluzi pedahohichnykh i psykholohichnykh nauk v Ukrayins'kiy RSR na 1976-1980 rr. – K., 1974. – 81 s.
21. Savchenko O. Ya. Dydaktyka pochatkovoyi osvity / O. Ya. Savchenko [pidruch. dlya studentiv]. – K. : Hramota, 2012. – 264 s.
22. Sapozhnikova L. S. Indyvidual'ni osoblyvosti samovykhovannya pidlitkiv / L. S. Sapozhnikova // Psykholohiya: Resp. naukovo-metodychnyy zbirnyk. – Vyp. 8. – K.: V-vo «Rad. Shkola», 1970. – S.116-124.
23. Sapozhnikova L. S. Pro zv'yazok domahan' i tsinnisnykh oriyentatsiy uchniv / L. S. Sapozhnikova // Psykholohiya: Resp. naukovo-metodychnyy zbirnyk. – Vyp. 14. – K. : V-vo «Rad. Shkola», 1975. – S. 84-90.
24. Siller V. O. Indyvidual'ni vidminnosti v tochnosti vykonannya aryfmetychnykh zavdan' molodshymy shkolyaramy / V. O. Siller // Psykholohiya: Resp. naukovo-metodychnyy zbirnyk. – Vyp. 4. – K. : V-vo «Rad. shkola», 1967. – S. 11–19.
25. Skrypchenko O. V. Zmina dynamiky rozumovoho rozvytku uchniv 1-2-kh klasiv zalezho vid zmistu i metodiv navchannya / O. V. Skrypchenko //

- Psykhohliya: Resp. naukovo-metodychnyy zbirnyk. – Vyp. 4. – K.: V-vo «Rad. shkola», 1967. – S. 3-10.
26. Skrypchenko O. V. Vikova ta pedahohichna psykhohliya / za red. O. V. Skrypchenka. – K.: Prosvita, 2001. – 416 s. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: vvp.com.ua/.../skripchenko_o_v-dolinska_i_v... ta in.
27. Yashchyshyn O. O. Rol' piznannya uchnyamy svoikh psykhichnykh yakostey u svidomomu vybori profesiyi / O. O. Yashchyshyn // Psykhohliya: Resp. naukovo-metodychnyy zbirnyk. – Vyp. 3. – K.: V-vo «Rad. Shkola», 1966. – S. 129-137.
28. Yashchyshyn O. O. Metodyka doslidzhennya ta porivnyal'nyy analiz samoosinky profesiynoyi prydatnosti uchniv starshykh klasiv / O. O. Yashchyshyn // Psykhohliya: Resp. naukovo-metodychnyy zbirnyk. – Vyp. 15. – K.: V-vo «Rad. Shkola», 1976. – S. 139-147.
29. Yashchyshyn O. O. Osoblyvosti samoosinky pidlitkiv / O. O. Yashchyshyn // Psykhohliya: Resp. naukovo-metodychnyy zbirnyk. – Vyp. 9. – K.: V-vo «Rad. Shkola», 1970. – S. 128-136.
30. Yashchyshyn O. O. Samoosinka prydatnosti pidlitkiv do maybutn'oyi profesiyi / O. O. Yashchyshyn // Psykhohliya: Resp. naukovo-metodychnyy zbirnyk. – Vyp. 13. – K.: V-vo «Rad. Shkola», 1974. – S. 135-144.

Дичек Н.П.

**НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ СБОРНИК «ПСИХОЛОГИЯ»
КАК ИСТОЧНИК ИЗУЧЕНИЯ НАПРАВЛЕНИЙ ИССЛЕДОВАНИЙ
УКРАИНСКИХ УЧЕНЫХ В ОБЛАСТИ ИНДИВИДУАЛИЗАЦИИ
ОБУЧЕНИЯ В ШКОЛЕ (1966–1976 ГГ.)**

Проанализировано содержание исследований в области индивидуализации школьного обучения, обнародованных украинскими психологами в 1966–1976 гг. на страницах ведущего профессионального издания – научно-методического сборника «Психология». Определены направления исследований, наиболее репрезентативно представленные в сборнике (углубление изучения особенностей процесса обучения и связанного с ним вопроса – особенностей развития памяти, исследования особенностей усвоения знаний учениками начальной школы, проявлений самосознания школьников, вопросов профессионального самоопределения учащихся).

Ключевые слова: индивидуализация школьного обучения, научно-методический сборник «Психология», учебная деятельность, самосознание учащихся, самооценка, профессиональная ориентация

Dichek N.P.

**SCIENTIFIC-METHODICAL COLLECTION-BOOK “PSYCHOLOGY”
AS A SOURCE OF STUDYING UKRAINIAN SCIENTIST’S RESEARCH
AREAS IN THE FIELD OF INDIVIDUALIZATION OF SCHOOLING
(1966-1976 DECADE).**

The article analyzes the content of researches in the field of individualization of schooling promulgated by Ukrainian psychologists in the 1966-1976 in the leading professional publications - scientific and methodological collection-book “Psychology.” The directions of researches, the most representatively presented in the book were : depth study of the features of the learning process and the related issue – peculiarity of the development of memory, studies of the special features of primary school pupils’ assimilation of knowledge, pupil’s manifestations of identity, issues of professional self-determination of pupils.

Thematic and informative analysis of the collection-book “Psychology” articles’ for the first 10 years of its publication shows that Ukrainian psychologists constantly examined various aspects of the individualization of the educational process at school. In quantitatively such products occupied 16% (1969) up to 63% (1967) of the total volume of articles published in collections. Most often, scientists conducted experiments in the field of diagnosing or ascertaining different aspects, much less - in a laboratorial experiment or by using special equipment. Important for school practice (but rarely carried out at the time) formative experiment deals with the changing the dynamics of the intellectual development of 1-2 grades pupils (depending on the content and methods of education) is reflected in the O.Skripchenko’ article. As an important complex psychophysiological studies of specific features of pupils’ thinking regards in E.Legkov’s and M.Malkov’s researches. As an actual positive of scientific exploration for the period consider revising the significant amount of research works on career guidance and professional self-determination of school pupils.

However, it found that the most of all articles under consideration was devoted to the study of individual psychological differences of pupils in learning and studying, the problems of upbringing was paid far less work. Among them were dominating themes of diagnosing the state of consciousness and conceptual installation to upbringing pupils only by positive examples. Not registered publications on the study of the psychological characteristics of pupils during learning chemistry, biology.

Keywords: individualization of schooling, scientific and methodical collection-book “Psychology”, educational activity, pupils’ self-awareness, self-esteem, professional orientation.